

RECENZIJĄ

Lina Petrošienė

Klaipėdos universitetas

PRIKELTA ATMINTIS: ŠIMTMEČIO EKSPONATAI.
Sud. Aušra Žemyna Kavaliauskienė. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, Klaipėda, 2024. 387 p. ISBN 978-609-96032-5-4

Leidinyje „Prikelta atmintis: šimtmečio eksponatai“ (Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, Klaipėda, 2024) sudarytas pažymint dvi reikšmingas istorines sukaktis: 2023 m. vykusį Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos 100-metį ir 2024 m. švenčiamą Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus (toliau – MLIM) veiklos 100-metį. Įspūdingos apimties, turiningumo ir poligrafinės kokybės knyga, bendradarbiaudama su Klaipėdos krašto šeimomis, Lietuvos muziejais ir įvairių sričių tyrėjais bei praktikais, sudarė MLIM Etnografijos skyriaus vedėja dr. Aušra Žemyna Kavaliauskienė. Joje išryškinama Klaipėdos krašto svarba Lietuvos valstybės raidai ir tautinei vienybei, atskleidžiama, kaip šio regiono tradicijos, papročiai ir žmonės prisidėjo prie kultūrinės tapatybės formavimo. Devyniolika įvairių autorių publikacijų, gausiai iliustruotų nuotraukomis, kuria daugiamatį vaizdą, kaip politiniai bei socialiniai procesai paveikė vietos gyventojų gyvenimo būdą ir buitį, jų aprangą, kalbą, savimonę ir likimus. Viena publikacija per aprangos detalę – tradicinius moteriškus marškinius – nukelia į Vidurio Polesę ir yra simbolinis ukrainiečių kultūros palaikymo ir solidarumo veiksmas.

Skaitytojai kviečiami pažvelgti į skirtingais laikotarpiais sukurtus Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto tautinius kostiumus, kasdienę aprangą bei jos vystymąsi ir atrasti šio regiono istorinį, kultūrinį bei gamtinį savitumą. Akcentuojama Klaipėdos krašto žmonių – lietuvininkų, *šišioniškių*, klaipėdiškių, memelenderių – kasdienybė ir socialinė dinamika, atidesnis žvilgsnis nukreipia-

mas į iki šiol mažai pažintą pelkininkų bendruomenės agrarinę kultūrą, dar kartą aktualizuojamas Kuršių nerijos žvejų gyvenimas.

Recenzijoje siekiama apžvelgti bendrą knygos struktūrą, jos indėlį į vieną iš materialinės kultūros sričių – etnografinio regiono tautinį kostiumą ir su juo glaudžiai susijusius kontekstus. Čia norėtusi pabrėžti, kad publikacijų ir iliustracijų visuma apima gerokai platesnį turinį negu tik tautinis kostiumas, kartu praplečiama leidinio praktinė reikšmė, jis tampa svarbus etnologijos, kultūrologijos, kasdienybės istorijos ir kitų sričių tyrėjams. Aptariant visas knygoje esančias publikacijas, išryškinama pagrindinė jų mintis, vertė, tikintis sudominti platų knygos skaitytojų ratą.

Knyga suskirstyta į keturias dalis, apimančias mokslinius tyrimus, muziejų, kuriuose esama Mažosios Lietuvos ir / ar Klaipėdos krašto eksponatų, rinkinių formavimo istoriją ir aplinkybes, muziejinių eksponatų atkūrimo subtilybes bei Klaipėdos krašto šeimų istorijų pasakojimus. Leidinys pasižymi ypač gausiomis ir įvairiomis iliustracijomis, turinčiomis išsamias metrikas ir net platesnius aprašymus. Tai yra istorinės ir šių dienų tikslinės nuotraukos, kuriose matome aprangos ir aksesuarų, apavo, namų tekstilės, interjero ir eksterjero detalių, baldų, darbo įrankių, gyvenamosios aplinkos ir kitus vaizdus. Nemažą dalį iliustracijų sudaro religinio ir pasaulietinio turinio knygų nuotraukos, sodybų, aprangos ir jos detalių brėžiniai. Istorinės fotografijos ir piešiniai padeda kontekstualizuoti drabužių dėvėjimo tradicijas, atskleidžia jų naudojimą kasdienybėje ir šventėse, o etnografiniai portretai praturtina suvokimą apie asmeninį ir bendruomeninį identitetą. Konstrukcinės schemas ir technologiniai brėžiniai detalai pristato tradicinių amatų technologinius procesus. Parodų ir renginių nuotraukos vizualiai dokumentuoja muziejų veiklą, akcentuodamos paveldo aktualizavimą šiuolaikinėje visuomenėje, tuo tarpu gamtovaizdžių bei gyvenamųjų vietovių nuotraukos sukuria etnografinį kontekstą, kuriame tradicinė kultūra vystėsi ir buvo perduodama. Visa vertinga vizualinė medžiaga glaudžiai susieta su publikacijų turiniu ir gali būti labai vertinga tolesniems moksliniams tyrimams bei pritaikymui praktikoje.

Pirmoji dalis, apimanti mokslinius tyrimus, tematinio požiūriu yra bene margiausia, joje esantys straipsniai daug kuo siejasi su kitose dalyse esančiais pasakojimais. Miglė Lebednykaitė straipsnyje „Mažosios Lietuvos etnografinės tekstilės rinkiniai: atskleistos istorijos“ analizuoja Mažosios Lietuvos etnografinės tekstilės rinkinį, saugomą Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijos „Židiny“ Vilniuje ir Lietuvos nacionalinio muziejaus fonduose. Tekstilės vienetai analizuojami ir lyginami su kitų rinkinių eksponatais ir pateikiami apibendrinimai apie Klaipėdos krašto drabužių ir tekstilės ypatybes.

„Mažosios Lietuvos lietuvių kultūros puoselėtoja Lidija Bajoraitė“ išsamiai pristatyta Zitos Genienės tyrime. Autorė atskleidžia L. Bajoraitės pastangas net dramatiškiausiomis aplinkybėmis išsaugoti Mažosios Lietuvos tradicijas, folklorą, tautinį kostiumą ir lietuvių kalbą. Jos veikla laikoma svarbiu indėliu į šio regiono tautinės savimones stiprinimą.

Apie savitą Mažosios Lietuvos dalį – Kuršių neriją ir jos gyventojus – rašo Nijolė Strakauskaitė publikacijoje „Etninė tradicija modernizacijos epochoje (XIX–XX a. sandūra): Kuršių nerijos pavyzdys“. Autorė nagrinėja žvejų kuršininkų etninių tradicijų kaitą Kuršių nerijoje sparčios modernizacijos laikotarpiu ir atskleidžia, kaip šis unikalus kraštas prisitaikė prie socialinių ir kultūrinių pokyčių, kuriuos reikšmingiausiai paveikė geležinkelio vystymasis Rytų Prūsijoje. Bene naujusias šio tyrimo klausimas, – kaip susidomėjimas kuršininkų etnine tradicija peraugo į kultūrinę šios tradicijos išsaugojimo programą.

Kalbinio paveldo klausimus gvildena Dalia Kiseliūnaitė straipsnyje „Dovanų – adytos pirštinės? Kultūrų sąveikos atspindžiai Klaipėdos krašto kalbiniame pavelde“. Autorės nagrinėta su apranga susijusios leksinės–semantinės grupės leksika parodė, kaip XX a. Klaipėdos krašto pamaryje pynėsi lietuvių, vokiečių ir latvių kultūros bei kalbos elementai.

Vienam Klaipėdos krašto aprangos elementui – sijonui, tarmiškai vadinamam kedeliu, skirtas Ingos Nėnienės straipsnis „Klaipėdos krašto sijonai (kedeliai): pluoštai ir audimo technika“. Autorė ypač kruopščiai ir nuodugnai aprašo ir analizuoja Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Etnografijos skyriaus rinkinyje sukauptus 24 eksponatus: audinių gamybos technologiją, verpalų rūšis, tipus, spalvas, tankumą, identifikuoja būdingus audimo pynimų tipus, sijonų pasiuvimo ir apdailos ypatumus. Tekstas gausiai iliustruotas tikslingomis nuotraukomis ir brėžiniais. Technologiniu požiūriu, šis darbas reikšmingai papildo ankstesnius kitų autorių tyrimus.

„Vabalų kaimo senbuvų pelkininkų gyvenimo būdas ir apranga: šeimų istorijoje įamžinta atmintis“ – leidinio sudarytojos Aušros Žemynos Kavaliauskienės tyrimas. Pelkininkų gyvenimo būdas Klaipėdos krašte kol kas mažai nagrinėtas. Remiantis Šilutės rajono Vabalų kaimo šeimų istorijomis, ypač išsamiai aprašoma bei nagrinėjama jų gyvenimo ir darbo sąlygos, tradicijos, papročiai, apranga, kalba ir religija. Tyrimas atskleidžia, kaip išsaugota kolektyvinė atmintis prisideda prie etninės tapatybės išlaikymo.

Vykdam šį didelės apimties projektą, knygos sudarytojai pavyko sutelkti ir įtraukti svarbiausius Lietuvos muziejus ir institucijas, kuriuose saugomi Mažosios Lietuvos eksponatai. Antroje dalyje „Rinkinių formavimas“ detalai aprašomos muziejų kolekcijos, jų svarba edukacijai ir kultūrinio paveldo reprezentacijai.

1948 m. Vakarų Vokietijoje buvo įkurta organizacija *Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise e.V.* (AdM) (Klaipėdos krašto darbo grupė), vienijanti išeivius ir jų palikuonis iš Klaipėdos krašto. Apie šios organizacijos sukauptą archyvą, kuris 2011 m. ilgalaikei panaudai perduotas Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešajai bibliotekai, rašo Viktorija Karalienė straipsnyje „Klaipėdos miesto ir krašto gyventojų aprangos detalės mėmelenderių archyve“. Apibūdinamas per 60 metų kauptas archyvas, detaliau aprašomi kolekciijoje esantys eksponatai – XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės gyventojų, daugiausia moterų, kedeliai, delmonai, siuvinėtos rankinės, prijuostės ir kt. bei vaikų drabužiai. Tekstas papildytas specialiai padarytomis eksponatų nuotraukomis ir išsamiais jų gamybos technologijų bei dekoru aprašymais.

Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje ir Lietuvos jūrų muziejuje Klaipėdoje saugomas klaipėdiškių odinės avalynės nuotraukas ir archeologinius eksponatus aprašo jų restauratorė Ramunė Bračiulienė publikacijoje „Klaipėdiškių odinė avalynė XIX a. – XX a. I pusėje“. Aptariami skirtingi avalynės tipai – vaikiška, modelinė moteriška, žvejų ir darbinė avalynė. Naudojami muziejiniai eksponatai ir archeologiniai radiniai leidžia rekonstruoti to meto avalynės gamybos technologijas, medžiagas ir dizainą. Įdomūs ir estetiniai aspektai: kaip avalynė buvo derinama su kitais drabužiais. Publikuojamos fotografijos suteikia galimybę palyginti įvairias avalynės rūšis ir jų konstrukciją.

Jurga Valatkaitė straipsnyje „Mažosios Lietuvos drabužiai ir jų priedai iš liudies tekstilės rinkinio Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje“ nagrinėja, kaip skirtingais laikotarpiais XIX a. – XX a. 4-ojo dešimtmečio 28 eksponatai pateko į šį muziejų. Mažojoje Lietuvoje dėvėti delmonai, prijuostės, juostos, pirštinės, palaidinės ir sijonai parodo regiono audėjų, mezgėjų ir siuvėjų kūrybiškumą, jų estetinį suvokimą bei mados įtaką.

Mažosios Lietuvos kultūros pažinimui ypač svarbūs Šilutės Hugo Šojaus muziejaus rinkiniai. Antrojoje knygos dalyje yra net dvi publikacijos, skirtos jo fonduose esantiems eksponatams aptarti. Apie garbingos ir gausios Banaičių šeimos istoriją ir perduotų daiktų kolekciją rašo Asta Bartkevičiūtė straipsnyje „Banaičių šeimos palikimas Šilutės Hugo Šojaus muziejuje“. Senos knygos, giesmynai, buities reikmenys, baldai, paveikslai, tekstilė, nuotraukos, atvirlaiškiai ir atvirukai atspindi Banaičių domėjimąsi literatūra, mokslu, tautodaile, siekį išsaugoti lietuviškumą, liudija šeimos socialinę padėtį bei jų kultūrinę tapatybę. Dalis Šilutės muziejuje saugomų eksponatų papildoma Klaipėdos krašto miestiečių buities ekspoziciją.

Roza Šikšnienė publikacijoje „Dr. Hugo Šojaus lituanistinė, mokslinė ir kraštotyrinė veikla“ detaliai aprašo įvairiapusišką dvarininko ir muziejaus įkūrėjo asmenybę, jo surinktą medžiagą, lituanistikos ir kraštotyros tyrinėjimus bei jų

reikšmę regiono istorinei atminčiai. H. Šojus savo kolekcijos eksponatus tvarkė moksliniu pagrindu. Ypač svarbu pabrėžti, kad H. Šojus buvo aktyvi, aukštos erudicijos asmenybė, bendravusi tiek su Karaliaučiaus universiteto mokslininkais, tiek su Lietuvos Respublikos vadovybe, Nepriklausomybės akto signatarais ir Didžiosios Lietuvos šviesuoliais.

Martyno Jankaus idėjų ir šeimos palikimo sergėtoja Elzė Jankutė yra gana plačiai žinoma asmenybė ne tik Lietuvoje, bet ir tarp Kanados bei Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių. Liudvika Burzdžiuvienė straipsnyje „Lietuviškos tapatybės išsaugojimas: Mažosios Lietuvos patriarcho Martyno Jankaus vyriausioji duktė Elzė Jankutė“ pabrėžia jos auklėjimą šeimoje, kur ypatingas dėmesys buvo skiriamas racionalumo, tautinio sąmoningumo ir savivokos ugdymui. E. Jankutė rinko ir išsaugojo Mažosios Lietuvos tautosaką, liaudies dainas bei tradicinius drabužius, vėliau šiuos eksponatus perdavė Anastazijos ir Antano Tamošaičių globai. Tremties metais ir gyvendama išėivijoje Toronte, ji toliau puoselėjo lietuviybę, įkūrė Mažosios Lietuvos moterų draugiją, bendradarbiavo spaudoje, dalyvavo kultūriniuose renginiuose. Elzės Jankutės gyvenimo kelias – tai nuoseklus tautinės tapatybės stiprinimo pavyzdys tiek Lietuvoje, tiek išėivijoje.

Trečiasis knygos skyrius skaitytojus supažindina su muziejuose esančių eksponatų išsaugojimo problemišku ir kopijų gamybos specifika. Šį sudėtingą, daug žinių, kruopštumo, kantrybės reikalaujantį darbą dažniausiai atlieka muziejų profesionalai. Apie tai rašo Ona Danutė Aleknienė straipsnyje „Muziejinių eksponatų kopijos ir rekonstrukcijos“. Autorė pristato Lietuvos nacionaliniame muziejuje vykdomus etnografinės tekstilės rekonstravimo ir kopijavimo darbus bei iššūkius: technologinius sunkumus, autentiškų medžiagų stoką, siūlų ir audinių kokybės skirtumus, audinių dažymo subtilybes. Kopijų kūrimas, akivaizdu, reikalauja ne tik istorinių ir technologinių žinių, bet ir kūrybiškumo. Muziejinės kopijos sudaro galimybes rengti parodas, edukacijas ir suteikia apsaugą eksponatų originalams. Publikuojamose nuotraukose pateikiami eksponatų originalo ir kopijos pavyzdžiai skaitytojams leis įvertinti šio atsakingo darbo vertę.

„Juostelių audimo nytiniu skieteliu technologija“, gerai žinota germanų ir skandinavų kraštuose, buvusi ypač populiari Klaipėdos krašte, aprašoma ir analizuojama Ramunės Našlėnienės straipsnyje. Autorė pateikia Evos Kurschat delmono juostelės iš Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondų atkūrimo procesą nuo siūlų vėrimo, spalvų derinimo, raštų kūrimo iki šio aksesuaro dėvėsenos subtilybių. Nuotraukose galima išžiūrėti į nytinių skietelių konstrukciją, originalios juostelės schemą, atkurtąją juostelę ir atskirus jos fragmentus.

Dviejų delmonų kopijų – Reisgių šeimos moterų ir Evos Kurschat – atkūrimo eigą aprašo pastarosios provaikaitė Irena Šukytė-Ungaro publikacijoje „Mažosios Lietuvos delmonai, siuvinėti kryželiu“. Autorė ypač detalai ir nuosekliai išdėsto siuvinėjimo technikas, spalvinius derinius ir vaizduojamų objektų ar detalių motyvus, pavyzdžiui, gyvybės medį, rožes, širdis, kryžius ir kt. Tačiau akivaizdu, kad prieš atliekant šiuos darbus, teko gerokai padirbėti analizuojant ir kitus MLIM eksponatus. Autorė dalijasi savo patirtimi, pastebėtais dėsniniais ir reziumuodama pabrėžia, kad siuvinėtojos buvusios sumanios, itin kruopščios ir kūrybingos.

Muziejinių eksponatų ir jų kopijų gamybos klausimus, perteikiamus per tradicijos ir modernybės prizmę bei regiono moterų tapatybės simboliką, išsamiai pristato Aušra Žemyna Kavaliauskienė apybraižoje „Mažosios Lietuvos moterys ir jų delmonai“. Folkloristė ir muziejininkė pasakoja šešių šeimų istorijas, atskaitos tašku pasirinkdama moterų dėvėtus delmonus, jų gamybos tradicijas ir ornamentiką. Kiekviename pasakojime atsiskleidžia unikalios delmonų „atradiamo“, sukūrimo ir atkūrimo istorijos. Jos pateikiamos iškalbingame, vertinga ikonografija papildytame vietinių tradicijų ir papročių kontekste.

Ši publikacija nukreipia į paskutinę knygos dalį – Mažosios Lietuvos šeimų istorijų pasakojimus. Pirmasis jų yra Erikos Nenartavičiūtės ir Vingauda Baltrušaičio publikacija „Pelkininkai Geruliai: šeimos istorija, sodyba, apranga“. Autoriai pristato Gerulių šeimos iš Vabalų kaimo sodybos istoriją, sudėtingą, daug pastangų kainavusį jos perkėlimą 1989 m. į Lietuvos liaudies buities muziejų Rumšiškėse, detalius tyrimus ir mokslinę Mažosios Lietuvos regionui būdingos gyvenamosios rekonstrukciją. Straipsnio visuma parodo, kaip išsaugoti šeimos istorijos ir tradicijų elementai gali reprezentuoti platesnį kultūrinį regiono kontekstą.

Mažosios Lietuvos aprangos tradicijos ir jų transformacijos XX a. buvo glaudžiai susijusios su kultūriniais, socialiniais ir istoriniais procesais. Asmeninę moters istoriją, susijusią su Mažosios Lietuvos gyventojų apranga ir socialiniais vaidmenimis, straipsnyje „Marta Druskus ir klaipeidiškių aprangos tradicijos XX amžiuje“ nagrinėja Rasa Banytė-Rowell. Autorė pabrėžia, kad regiono aprangos tradicijos atspindėjo istorinį Mažosios Lietuvos dvilypumą ir kultūrinį dialogą tarp vokiškojo ir lietuviškojo pasaulių. Tačiau Martos Druskus vaikystės ir jaunystės laikais, tai yra pirmaisiais XX a. dešimtmečiais, tradicine laikoma dėvėseną baigė išnykti, palikdama vos juntamus senovinius elementus drabužiuose ir šukuosenose.

Liubov Svarnyk straipsnyje „Vidurio Polesės tradiciniai moteriški marškiniai XX a. pirmoje pusėje: konstravimo, technologiniai ir paprotiniai aspektai“ nagrinėja, kaip marškinių dizainas ir siuvimo metodai atspindi tiriamojo Ukrainos regiono kultūrinį identitetą bei socialinius įpročius. Daug dėmesio skiriama

siuvinėjimo motyvams, spalvoms ir jų simbolikai. Pastaroji glaudžiai siejasi su tradicinių moteriškų marškinių pritaikymu paprotinėje aplinkoje.

Žinomos Reisgių giminės provaikaitė Aina Medzevičienė iš anglų kalbos išvertė 2021 m. iš JAV gautą tekstą: „Marės ir Kristupo Reisgių Kalėdos (B 7202) Annos Palionis prisiminimai, užrašyti Marios Hegland“. A. Palionis pasakoja apie gyvenimą su tėvais Dreižių kaime iki Antrojo pasaulinio karo, dėmesys sutelkiamas į šeimos rengimąsi Kalėdoms, ruošiamus valgius, namų puošybą ir kt. Prisimenama, kad šeimos moterys ir ypač merginos Kalėdoms siūdinosi naujas sukneles, atitinkančias jų skonį bei to meto madą.

Recenzijoje pateikti trumpi publikacijų aprašymai negali visapusiškai perteikti to tankaus žinių, jausmų, vaizdų audinio, iš kurio sukurta ši įspūdinga knyga. Visi ją kūrę ir šios recenzijos autorė nuoširdžiai kviečia skaitytojus ne tik prisiminti praeitį, bet ir ištraukti į jos tęstinumą per kūrybą, tyrimus ir šeimos istorijų pasakojimą, kuriant gyvą santykį tarp istorijos ir šiuolaikinio žmogaus. Šis leidinys pagerbia reikšmingas istorines progas, Mažosios Lietuvos žmones, stiprina ryšį tarp praeities, dabarties ir ateities. Mažosios Lietuvos kultūros paveldas yra svarbus kultūrinis turtas ir gyvas procesas, prisidedantis prie regiono kultūrinio tapatumo išlaikymo, integracijos į Europos etnografinį ir kultūrinį paveikslą.